

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ РОЗ'ЯСНЕННЯ ЕКСПЕРТА

ЛЕГОСТАЄВ Олександр Андрійович - суддя Апеляційного суду Донецької області

УДК 343.948

Исследована проблема информативности разъяснений эксперта в судебном заседании. Информационное содержание разъяснений эксперта распределено на аргументационную и интерпретационную составляющие. Рассмотрены аспекты: контекстный, оценочный, иллюстративный, модальности аргументирования экспертом своего заключения. На основании анализа судебной практики сформулированы рекомендации экспертам относительно необходимости в ходе разъяснения учитывать контекст рассматриваемого события, а также аспект экспертного исследования (диагностический или идентификационный). Автор предлагаемой вниманию статьи считает, что оценочную аргументацию желательнее усиливать иллюстративными средствами. Рекомендовано процессуальным субъектам исключать эмоциональность из практики взаимодействия с экспертом, что открывает возможности для внедрения дистанционных форм допроса эксперта, в частности, с использованием Интернет-связи в режиме видеоконференции. Обоснована рекомендация экспертам интерпретировать результаты специальных исследований речевыми средствами, приемлемыми для процессуальных субъектов, не имеющих специальных знаний, что устраняет основания для дополнительных разъяснений.

Ключові слова: *судове провадження, роз'яснення експерта, аргументація та інтерпретація, режим відеоконференції.*

Судова експертиза є одним із ефективних засобів установлення істини у судовому провадженні. Тому питання щодо оцінки висновку експерта має важливе значення для правильного та всебічного розгляду кримінальних (а також цивільних, адміністративних, господарських) справ. На цей час актуальним залишається інформаційний зміст взаємодії експерта з іншими процесуальними суб'єктами, позаяк висновок експерта є джерелом доказів у справі, містить відомості про певні факти, а також повідомляє дані зі спеціальної галузі знань, на підставі яких експерт дійшов своїх висновків [1, с. 195]. У науковій літературі багато уваги приділено розгляду питань роз'яснення висновку експерта, в чому переконують праці знаних учених-криміналістів: Л. Ю. Ароцкера, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, О. А. Ейсмана, Н. І. Клименко, В. Я. Колдіна, В. П. Колмакова, О. М. Моїсєєва, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, В. П. Шибіко, О. Р. Шляхова та ін. Проте інформаційний зміст висновку експерта донині не піддано детальному дослідженню та конкретизації.

Метою статті є саме конкретизація інформаційного змісту роз'яснень судового експерта під час допиту в суді. Дослідження здійснено шляхом аналізу наукової літератури та узагальнення судової практики.

Отже, розглянемо семантику терміна «роз'яснення». Словник синонімів містить такі визначення «роз'яснення» – аргументація, інтерпретація [2]. Аргументація – це спосіб визначення підстав для певної думки або

дії (обґрунтування їх) з метою публічного захисту, спонукання до певної думки про них, визнання або роз'яснення; спосіб переконання будь-кого за допомогою значущих аргументів. У цьому сенсі аргументація завжди є діалогічною. Вона видається ширшою за логічний доказ (який, власне, є безособовим і монологічним). Аргументація асимілює не тільки «техніку мислення» (логіку як таку), але і «техніку переконання» (мистецтво підпорядковувати думку, почуття і волю особи, до якої спрямована аргументація) [3, с. 162]. У науковій літературі аргументацію визначено як переконання інших осіб шляхом обґрунтування правильності власної позиції [4]. Вчені розглядають аргументацію як комплексне явище, що містить діалектичну сукупність процесів: внутрішнього – який полягає у отриманні аргументів, формуванні внутрішнього переконання щодо предмета аргументації, прийнятті рішення відносно необхідності аргументування; та зовнішнього – який становить взаємодію суб'єкта аргументації з її іншими учасниками з метою переконання їх у правильності своєї позиції [5]. Із такого трактування можна висновувати, що завданням аргументації є створення переконливого впливу за рахунок достовірності аргументів, їх несуперечливості, достатності та послідовності надання [5].

Важливе значення для аргументування експертом свого висновку мають такі аспекти: контекстний, оцінний, ілюстративний, модальності [6, с. 168]. Вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на цьому тезисі.

Контекст висновку експерта впливає на його доступність для розуміння слідчим (судом), іншими учасниками кримінального процесу, позаяк судовий експерт виражає результати досліджень мовними засобами [7]. Аналізом судової практики нами встановлено таке. Якщо у висновку експерта наявні дослідження, які перебувають поза контекстом конкретної події, це викликає необхідність у додатковому роз'ясненні експертом свого висновку. Так, у судовому дослідженні ситуації наїзду транспорту на пішохода експерту-трасологу були поставлені питання щодо походження окремих подряпин та кузові автомобіля. Експерт змушений був на-

полювати, що походження вказаного сліду не можна розглядати поза контекстом механізму події. Дійсно, якщо абстрагуватися від цього, то встановити походження будь-якої подряпини не видається можливим. Але за її розташуванням, характером мікрорельєфу, напрямом відносно передньої частини кузова її наявність не суперечить встановленому механізму події. Відтак, цей слід визнано інформативним щодо розглядуваної ситуації. Якщо би встановлені ознаки суперечили наїзду на пішохода, тобто не відповідали контексту розглядуваної події, ця обставина набула би протилежного інформаційного значення.

За нашими спостереженнями, оцінний аспект аргументації часто потребує додаткових роз'яснень, коли експерт не наводить у своєму висновку причину розбіжності ознак у порівнюваних слідах. Отож, у процесі оцінювання результатів порівняльних досліджень експертові слід роз'яснювати підставу наданої оцінки. В результаті огляду висновків експерта за кримінальними провадженнями нами встановлено, що в криміналістичних видах експертиз інформативним засобом оцінювання слідів є оптичне моделювання [8]. Наявність у матеріалах справи чітких зображень збігу ознак виключає підставу для додаткових роз'яснень експерта з приводу аргументації оцінкою. Навпаки, – експертний висновок про відсутність ідентичності об'єктів нерідко потребує додаткових роз'яснень експерта, якщо сторони чи суд вважають висновок невичерпним.

На підставі розгляду прикладів із криміналістичних експертиз зауважуємо, що ілюстративний аспект аргументації потребує додаткових зусиль для роз'яснення в судовому засіданні. Таке відбувається, якщо експерти нехтують рекомендацією уважно ставитися до ілюстративного матеріалу експертизи, зокрема, допускають ненадання фотознімків або додають до висновку експерта фотознімки, які є неякісними, нечіткими чи неоднозначними. Як позитивний досвід відмічаємо результативність у сенсі наочної аргументації демонстрування в судовому засіданні анімаційних моделей. Під час провадження за фактом ДТП експерт-трасолог виготовляє комп'ютерними засо-

бами ілюстрації варіантів розвитку досліджуваної ситуації залежно від початкових параметрів руху автомобіля та пішохода. Для виконання цієї умови зала судового засідання, звичайно ж, має бути обладнана екраном та комп'ютерною мережею. До речі, за допомогою такої техніки можна здійснювати дистанційний допит судового експерта в режимі відеоконференції з його робочого місця, без присутності останнього в залі судового засідання.

Оцінка модальністю означає застосування мовленнєвих висловлень, які мають певне емоційне забарвлення. Ми підтримуємо рекомендацію щодо усунення емоційності з процесу взаємодії експерта з учасниками судового провадження. На підставі узагальнення досвіду ведення судового засідання зауважуємо, що модальність шкодить сприйняттю суто інформаційного змісту роз'яснень експерта. Виконанню такої умови може сприяти дистанційна форма надання експертом роз'яснень, зокрема листуванням. Однак на сучасному етапі допит експерта в режимі відеоконференції також знижує емоційність аргументації, що сприяє адекватному усвідомленню її логічної складової. Зрештою, ми підтримуємо позицію деяких авторів щодо впровадження у Кримінальний процесуальний кодекс України дистанційної форми взаємодії експерта з іншими учасниками кримінального провадження. Вважаємо перспективним застосування відеоконференцзв'язку для надання судовим експертом роз'яснень щодо свого висновку.

Непересічне значення для аргументування отриманих результатів має також аспект діагностичного та ідентифікаційного експертного дослідження. Приміром, під час експертного діагностування механізмів на предмет їх технічного стану відповідний зразок застосовують як еталон для зіставлення. Як приклад наведемо судовий розгляд експертизи екземпляра саморобної вогнепальної зброї на предмет встановлення його працездатності. Ознаки курка і шептала досліджуваного об'єкта та зразків у цьому діагностичному дослідженні підлягали зіставленню в аспекті зношеності бойових та запобіжних граней. Тотожність та-

ких характеристик надала експерту підстав для категоричного висновку щодо постановленого діагностичного завдання. Втім, під час проведення ідентифікації єдиного джерела походження тих самих об'єктів тотожність указаних характеристик деталей ударно-спускового механізму набула лише групового значення і не стала підставою для категоричного висновку. Нерозуміння представниками сторін означених аспектів потребувало від експерта додаткових роз'яснень. Тому для повної аргументації результатів діагностичного та ідентифікаційного дослідження рекомендуємо експерту зазначати аспект (діагностичний чи ідентифікаційний), в якому було проведено зіставлення інформативних ознак. Нехтування цією рекомендацією має результатом додаткову необхідність у роз'ясненнях експерта під час допиту в судовому засіданні.

Розглянувши категорію аргументації висновку експерта, вважаємо за доцільне розглянути проблему його інтерпретації. Інтерпретація – тлумачення, роз'яснення, переклад більш зрозумілою мовою, спосіб вивчення, що зводиться до роз'яснення змісту [9, с. 497]. Під час безпосередньої взаємодії експерта з іншими учасниками судового провадження, в умовах допиту діють психологічні чинники обміну інформаційними повідомленнями, як от формування, сприйняття, розуміння, інтерпретація та надання відповіді [1, с. 187]. За загальним визначенням, інтерпретація – це приписування смислу і значення окремим елементам знакової системи чи системи діяльності, а також елементам матеріально-предметної сфери людської діяльності [11, с. 75]. Метою інтерпретації є представлення встановленої сутності об'єкта у вигляді визначеної та зрозумілої певному колу осіб типології, моделі тощо. За філософськими уявленнями, узагальнений об'єкт інтерпретації – це будь-який смисл, закладений у явищі, матеріальному носії, інформації. Об'єктом інтерпретації в судовому провадженні стають матеріальні чи матеріалізовані об'єкти, а також явища та процеси, які містять інформацію про обставини, що є важливими для прийняття процесуальних рішень у справі. Судовий експерт як інтерпретатор

проникає в сутність об'єкта, виявляє генетичні й логічні зв'язки між його елементами та обставинами події. За результатами проведених досліджень він доходить висновків, які повинен донести до суду та представників сторін, що не мають спеціальних знань [6, с. 34]. Отож, підтверджується думка, що витоком інтерпретації є активна позиція експерта відносно досліджуваного об'єкта. Експерт цілеспрямовано здійснює інтерпретацію, тобто перекладає результат спеціального дослідження мовою, зрозумілою для замовника експертизи та інших процесуальних суб'єктів. Оскільки експерта залучає сторона чи суд, акцентуємо на вимозі до експерта складати висновок, а також надавати роз'яснення в системі понять, прийнятій для всіх учасників судового провадження. Також відповідає змісту судово-експертної діяльності положення філософії, що інтерпретація відбувається в межах мислення суб'єкта. З цієї причини інтерпретація завжди обмежується суб'єктивною свідомістю інтерпретатора (судового експерта). В цьому сенсі інтерпретацію визначено як процес суб'єктивно-об'єктивного пізнання. Будь-яка інтерпретація зумовлена визначеною методологією та методикою. В судово-експертній діяльності інтерпретація набуває мовленнєвої форми за допомогою мовних (терміни, лексеми, пунктуаційні знаки) та позамовних засобів (ілюстрації, реквізити документа, логічна структура тексту тощо) представлення інформації [6, с. 36].

Науковці висловлюють думку, що точкою перетинання світоглядів суб'єктів процесу пізнання є інтерпретатор [12, с. 46]. У контексті нашого дослідження такою особою, що приводить уявлення судового експерта та уявлення інших процесуальних суб'єктів «до єдиного знаменника», є судовий експерт. Іншими словами, він як носій спеціальних знань і як інтерпретатор стає тією ланкою, що пов'язує сутність речей, котру він пізнає, з уявленнями інших учасників судового провадження.

У літературі фахового спрямування зауважено, що структура мислення відповідає структурі мови [12, с. 46]. Відтак, об'єктивно існує протиріччя між структурою мислення носія спеціальних знань, яку відображено

в письмовому висновку експерта чи його усному роз'ясненні, та структурою мислення учасників провадження, які не мають таких спеціальних знань. Структури мислення цих процесуальних суб'єктів є принципово своєрідними та автономними. Їх відображено в процесуальних документах застосування різних мовленнєвих форм. Але задля досягнення порозуміння судового експерта з іншими суб'єктами судового провадження потрібне узгодження їх позицій.

Структура мислення суб'єкта слідчої (судової) діяльності кардинально відрізняється від структури мислення носія спеціальних знань. Але на останнього як на інтерпретатора покладено завдання поєднати позиції процесуальних суб'єктів щодо результату застосування спеціальних знань. Він покликаний «перекладати» результати спеціальних досліджень мовою, зрозумілою та прийнятною для замовника судової експертизи, а також для всіх інших учасників судового провадження. Здійснює він це застосуванням мовленнєвого коду, належного до мовленнєвої системи процесуальних суб'єктів. Як доводить В. В. Седнєв, від експерта потребується неодноразовий переклад змісту інформації, яка міститься в матеріалах експертизи, мовою загальною юридичною [13, с. 21]. Необхідно зауважити, що судово-експертна діяльність неможлива без завдання, поставленого експертіві сторонами та судом. Застосування мовленнєвого коду судовим екпертом не буде ефективним без уявлення про рівень володіння цим кодом замовником судової експертизи. З іншого боку, суд та сторони судового провадження, залучаючи спеціальні знання, не можуть не уявляти, які елементи структури досліджуваного об'єкта є ключовими для усвідомлення сутності розглядуваної події. Отже, система уявлень замовника судової експертизи й система знань судового експерта повинні перетинатися. Дослідження доказів та інших матеріалів справи у межах слідчої (судової) діяльності та судово-експертної діяльності – це два взаємопов'язаних, взаємозумовлених, але певним чином автономних процеси. Перетинаються вони в особі судового експерта, котрий здійснює перекодування сутності досліджуваного об'єкта мо-

вою замовника судової експертизи. В його свідомості взаємодіють дві системи знань і уявлень про подію, що підлягає розслідуванню, та про елементи цієї події, встановлювані застосуванням судових експертиз. За вищезначеним, завданням інтерпретації в судово-експертній діяльності можна вважати «переклад» результатів спеціальних досліджень «загальною юридичною мовою». І таке завдання може виконувати, безумовно, судовий експерт, позаяк необхідною складовою його спеціальної підготовки є масив необхідних юридичних знань. Таким чином, сутністю роз'яснення результатів застосування спеціальних знань у розслідуванні та судовому розгляді справ є інтерпретація [6, с. 38]. Ми погоджуємося з В. В. Седневим, що експерт бере на себе відповідальність за істинність свого висловлення щодо результатів проведеного дослідження [14, с. 75].

Дослідники зазначають, що гносеологічні передумови застосування спеціальних знань у процесуальному провадженні становлять інтерпретаційну форму, комунікативну сутність передавання інформації між судовим експертом та іншими процесуальними суб'єктами, наявність відмінностей між системами наукових знань суду, представників сторін та судового експерта, а також необхідність узгодження аспектів пізнання розслідуваної (розглядуваної) події [6, с. 42]. Отож, ми рекомендуємо експертам під час формування свого експертного висновку здійснювати інтерпретацію результатів спеціальних досліджень мовними засобами, прийнятними для учасників судового провадження, які не мають спеціальних знань. Таким чином вдається усунути необхідність роз'яснень експертом результатів експертизи. До речі, за необхідності інтерпретацію за запитом суду чи сторін експерт може проводити в дистанційній формі, письмовим роз'ясненням або через Інтернет у режимі відеоконференції.

В остаточному підсумку, нашим дослідженням конкретизовано інформаційну структуру роз'яснень судового експерта – її розподіл на аргументаційну та інтерпретаційну складові. Із засобів аргументації висновку експерта виключено модальність. Доведено неприпустимість застосування

емотивної аргументації під час роз'яснень експерта. Експертам рекомендовано посилювати логічну та ілюстративну аргументацію. Для забезпечення ілюстративної аргументації бажано застосовувати демонстрацію анімаційних моделей в судовому засіданні. Також вважаємо, що судові експерти під час інтерпретації висновку повинні враховувати відсутність спеціальних знань у інших учасників судового провадження. Суто інформаційний зміст роз'яснень експерта без емотивної складової взаємодії експерта з учасниками судового засідання відкриває перспективність упровадження дистанційного допиту експерта в режимі відеоконференції. В цьому випадку судовий експерт отримує можливість демонструвати суду й сторонам перебіг і результати експериментів, вимірювань, здійснювати зіставлення, а також застосовувати інші методи з робочого місця експерта засобами Інтернет-зв'язку.

Література

1. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ; Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
2. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений / Н. Абрамов. – М. : Русские словари; АСТ; Астрель; Хранитель, 2008. – 672 с.
3. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Под редакцией В. С. Стёпина; Ин-т философии РАН; Нац. общ.-научн. Фонд. – М.: Мысль, 2010. Т. I. – 2010. – 744 с.
4. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: монография / А. Д. Белова. – К. : КГУ им. Тараса Шевченко, 1997. – 300 с.
5. Ивин А. А. Искусство правильно мыслить / А. А. Ивин. – М. : Просвещение, 1990. – 240 с.
6. Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія / О. М. Моїсєєв. – Х. : Вид.агенція «Апостіль», 2011. – 424 с.
7. Моїсєєв О. М. Контекст висновку експерта / О. М. Моїсєєв // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : Збірник науково-практичних матеріалів / [ред.

АНОТАЦІЯ

Досліджено проблему інформативності роз'яснень експерта в судовому засіданні. Інформаційний зміст роз'яснень експерта розподілено на аргументаційну та інтерпретаційну складові. Розглянуто аспекти: контекстний, оцінний, ілюстративний, модальності аргументування експертом свого висновку. На підставі аналізу судової практики сформульовано рекомендації експертам відносно необхідності під час роз'яснення враховувати контекст події, що підлягає розгляду, а також аспект експертного дослідження (діагностичний чи ідентифікаційний). Автор запропонованої увазі статті вважає, що оцінку аргументацію бажано посилювати ілюстративними засобами. Рекомендовано процесуальним суб'єктам виключати емоційність із практики взаємодії з експертом, що уможливило впровадження дистанційних форм допиту експерта, зокрема, з використанням Інтернет-зв'язку в режимі відеоконференції. Обґрунтовано рекомендацію експертам інтерпретувати результати спеціальних досліджень мовними засобами, прийнятними для процесуальних суб'єктів, які не мають спеціальних знань, що усуває підстави для додаткових роз'яснень.

SUMMARY

The article examines the problem of information content of the expert explanation in the trial. The information content of the expert explanation is divided into two components: argumentation and interpretation. It considers such aspects as context, evaluation, illustrative, modality of reasoning by expert of his opinion. By analyzing the judicial practice the following recommendations for experts are made: the context of the event as well as the aspect of an expert study (diagnostic or identification) must be taken into account in the course of explaining. The author of the article considers desirable to strengthen the argument evaluation with illustrative means. It is recommended to procedural subjects to exclude emotionality from expert interaction practice, opening up the possibilities for the implementation of distance interrogation of expert, in particular using Internet communication via videoconference. The author substantiates the recommendations for experts to interpret the results of special research by speech means that acceptable for procedural subjects with no special knowledge, eliminating the grounds for further clarification.

колегія: М. А. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін.]; Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут імені засл. проф. М. С. Бокаріуса; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2005. – Вип. 5. – С. 132-139.

8. Моисеев А. М. Оптические модели в криминалистической экспертизе, их классификация и способы анализа / А. М. Моисеев // Вопросы методики производства судебных экспертиз : сборник трудов ВНИИСЭ. – М. : ВНИИСЭ, 1989. – С. 81-94.

9. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1985. – 1600 с.

10. Коновалова В. О. Основы юридической психологии : учебник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Издание 2-е. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.

11. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности /

Л. Д. Самыгин. – М. : Из-во МГУ, 1989. – 180 с.

12. Ревяков И. С. Язык. Миф. Социум : монография / И. С. Ревяков. – Донецк : Норд-Пресс, 2007. – 80 с.

13. Седнев В. В. Дифференциация юридических и специальных познаний при постановке вопросов эксперту / В. В. Седнев // Криминалистика и судебная экспертиза : междуведомственный научно-методический сборник / [отв. ред. И. И. Емельянова]. – К. : Министерство юстиции Украины, 2009. – Вип. 55. – С. 20-30.

14. Седнев В. В. Эпистемиология выводов эксперта / В. В. Седнев // Актуальные проблемы криминалистики и судебных экспертиз: сборник научных трудов по материалам научно-практической интернет-конференции. – Ижевск : Ижевский филиал ГОУ ВПО «Нижегородская академия МВД Российской Федерации», 2009. – Вип. 4. – С. 71-77.